

JEDAN IZVOR O KRAJIŠKIM NARODNIM ŠKOLAMA
IZ 1868. GODINE

Ivan Jurišić

Generalna komanda u Zagrebu uputila je 12. studenog 1867. svim komandama regimenti i upravama magistrata Hrvotsko-slavonske krajine naredbu o uvećanju glavnica (kapitala) školskih fondova.¹ Uz naredbu poslani su im formulari, koje je trebalo ispuniti do Nove godine 1868. a morali su sadržavati mjere koje su regimente i magistrati odlučili poduzeti povodom ove naredbe.

Početakom 1868. nakon što su pojedinačni izvještaji obrađeni, sumarni izvještaj poslan je Zemaljskoj vladi u Zagrebu, sa vrlo zanimljivim komentarom školskog savjetnika Stefana Sabljaka:²

»Dobiveni pregled o izvještajima komandi regimenti i vojnih magistrata pristiglih povodom naredbe Generalne komande od 12. studenog 1867. o. 7 br. 12054 o aktiviranju glavnica školskih fondova,³ dopušta si potpisani podnijeti zemaljskoj vladi, sa slijedećim popratnim tekstom:

¹ Opširnije o ovoj naredbi vidi u: Ivan Jurišić, Pokušaj gradnje nove općinske škole u Vojnom Sisku 1868—1870, Radovi 21 Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb 1988, 131.

² Original je na njemačkom jeziku, pisan goticom. Prijevod autorov.

³ Krajiško školstvo financirano je iz nekoliko izvora:

a) Godine 1791. osnovana je odgojno obrazovna zaklada u koju se iz komorskih dohodaka izdvajalo 3000 forinti godišnje, za pokriće rashoda nekih škola. Ova se zaklada od 1826. zvala: »Krajiška uzgojno-obrazovna zaklada«.

b) Učiteljske plaće financirane su iz tzv. »Krajiškog proventnog fonda«, u koji su se slijevali razni porezni prihodi.

c) Mnogobrojne krajiške zaklade različite namjene, među njima i ona za unapređivanje školstva i potpomaganje siromašnih đaka ujedinjene su 1803. s proventnim fondom, u zajednički krajiški imovni fond (o tome vidi: Ernest Kante, Tri stalne krajiške zaklade, imovna, uzgojna i obrazovna, u opsežnom djelu: »Zbirka zakladnica i historijat stipendijskih i sličnih zaklada... Zagreb 1913). Ovaj je fond do 1848. stajao pod upravom Dvorskog ratnog vijeća. Najveći dio izdataka ovog fonda išao je od 1803. do 1871. na pokriće troškova školstva (o svemu navedenom vidi: Mirko Valentić, O nekim problemima Vojne krajine u XIX stoljeću. Historiografsko-kritički osvrt, Historijski zbornik 17, Zagreb 1964).

d) Novac za plaće općinskih učitelja ubirao se uglavnom raspisivanjem dodatnog poreza na kuće koje su imale djecu. Općinske škole, naročito srpsko-pravoslavne izdržavane su (osobito u prvoj polovici XIX stoljeća) i dobrovoljnim novčanim prilozima članova pojedinih crkvenih općina, bilo redovnim ili izvanrednim, obično jednokratnim, u obliku legata (zavještanja), ostavljenih pojedinim crkvenim općinama i njihovim školama, uglavnom oporučno, putem testamenta. Iz tih su sredstava, često i obilnijih, nastajali školski fondovi (opširnije o tome vidi: Ivan Jurišić, Skeledžiceva ostavština i škola u Vojniću, Radovi 19 Instituta za hrvatsku

1. Odmah u početku pri uvođenju općinskih škola počinili su izvršni organi⁴ zbog prevelike revnosti greške koje je sada teško otkloniti i to s jedne strane otvaranjem tolikih općinskih škola, da one danas još uvijek nisu u pravom omjeru sa relativnim brojem stanovnika i stoga ih se teško izdržava, a sa druge strane primjenom prisile⁵ bez dovoljne prethodne upućenosti što je imalo za posljedicu, da je uvođenje ovih škola izazvalo odbojnost i moralni otpor, umjesto da je bilo primano sa hvalom.

Upravo je zadržani sistem⁶ velika zapreka narodnom školstvu, budući da kad pojedini ukućani i žele svoju djecu dobrovoljno davati u školu, brane im to ostali članovi zadruge većinom zbog gospodarskih razloga, u predjelima gdje se stočarstvo oslanja na ispašu koja traži mnogo pastira.

2) Komandanti regimenti obećavaju doduše već mnogo godina da će namaknuti kapitale školskih fondova. Ali svi izvještaji pokazuju, da predstavnici općina mnogo prigovaraju i samo djelomično ispunjavaju oštre zahtjeve njihovih pretpostavljenih, ali sumnjaju da će se to sa kapitalima školskih fondova ikada provesti do kraja.

U pojedinim siromašnim predjelima sa malim brojem stanovnika, u primorju i planinskim krajevima konačno osnivanje tih kapitala ne bi bilo izvedivo niti za 100 godina, budući da bi s obzirom na činjenično stanje u nekim općinama izoliranim od ostalih, taj posao bio nemoguć.

3) Neka zastupstva ne žele pristupiti stvaranju kapitala školskih fondova, sve dok učitelji ne budu bolje obrazovani.⁷ Ali to treba shvatiti zapravo

povijest, Zagreb 1986, 227—230). Srpske općinske škole »varoškog tipa«, tj. one po većim krajiškim mjestima i komunitetima imale su nešto drugačiji sistem financiranja, budući da je svaki ulagač u školski fond, za sumu koju je upisao, jamčio čitavim svojim imetkom (i nakon svoje smrti), sve dok škola postoji (vidi: I. Jurišić, Srpske škole u Petrinji i Kostajnici i njihovi fondovi 1802, Radovi 20 Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb 1987, 179—181).

⁴ Izvršne organe sačinjavali su svi zaduženi za osnivanje i praćenje rada općinskih škola; s jedne strane kompanijske vlasti i predstavnici crkvenih općina u kojima su škole osnovane, a s druge strane školske komisije.

⁵ Pri uvođenju općinskih škola nisu se uvažavale specifičnosti pojedinih dijelova Krajine, kao npr. činjenica da je u Banskoj i Karlovačkoj krajini bilo veliko siromaštvo, kao i velika raspršenost brdskih sela, te je stoga ondje bilo vrlo teško osnivati ove škole istim intenzitetom i s jednakim uspjehom kao u ostalim predjelima. Zbog nedovoljnog uvida viših vojnih vlasti u ove činjenice ili zbog njihovog neuvažavanja, kao i zbog prisiljavanja kompanija i općina da dostignu neke standarde u broju i kvaliteti općinskih škola, na ovom području teško ostvarljive, primano je osnivanje općinskih škola ovdje često s odbojnošću (vidi: I. Jurišić, Srpske narodne škole u Karlovačkom generalatu i Banskoj krajini od polovine XVIII stoljeća do 1848, Zbornik radova JAZU o povijesti i kulturi srpskog naroda u SR Hrvatskoj, knjiga 1, Zagreb 1988, 68).

⁶ Krajišnici su živjeli u kućnim zadrugama, agrarnim komunama vojnog tipa. Svaka zadruga bila je dužna hraniti i odijevati svoje članove u vojnoj službi i izdržavati njihove uže obitelji.

⁷ Budući da su osobe sa otlušenim dvogodišnjim pedagoškim tečajem, dakle odgovarajuće školovani učitelji izbjegavali siromašne općine zbog male i neredovite godišnje plaće, morale su ove općine za učitelje primati i nedovoljno obrađivane, a time i manje sposobne učitelje, one koji su otlušali pedagoški tečaj u trajanju od samo 3 mjeseca, koji su učitelji početnici polagali tokom ljetnog raspusta, na glavnim školama (vidi: M. Valentić, Društvena i gospodarska struktura Prve banske pukovnije 1848—1881, Časopis za suvremenu povijest i Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1987, 58; I. Jurišić, Srpske narodne škole u Karlovačkom generalatu i Banskoj krajini od polovine XVIII stoljeća do 1848, Zbornik radova JAZU o povijesti i kulturi srpskog naroda u SR Hrvatskoj, knjiga 1, Zagreb 1988, 60, 65, 71).

obrnuto; jer budu li se davale bolje plaće,⁸ neće biti teško dobiti i bolje učitelje; u tom bi slučaju dobra plaća bila, kao što je ne jednom i u drugim slučajevima bila, odlučujući faktor da domaći učitelji kad treba dobiti namještenje u užem zavičaju ondje i ostanu.

U nekoliko mjesta trebale su se u isto vrijeme graditi općinske škole i sakupljati kapitali školskih fondova, dakle otežavalo je jedno drugo.

4) Nesklonost osnivanju djevojačkih škola bila je obrazložena time što su mnoga mjesta rasuta te ih je zbog toga teško koncentrirati zatim izgovorom, da se u Krajini obrazovanje djevojaka ne može upotrijebiti.⁹ Usput ćemo napomenuti, da se tu polazi od takve pretpostavke, kao da djevojke u posebnim djevojačkim školama trebaju učiti samo ono što sada uče dječaci. Prave potrebe za djevojačke škole u Vojnoj krajini bile bi: vjersko obrazovanje, moralni odgoj, čitanje, nešto pisanja, računanje, mnogo ručnog rada, kasnije kuhanje i domaćinstvo; ali više praktično a manje teorijski.

Nakon ovih općenitih gledišta nije suvišno navesti i nekoliko posebnih prijedloga za razmatranje:

a) da bi se olakšalo osnivanje djevojačkih škola bez osnivanja posebnih fondova, moglo bi u okruzima regimenti koje imaju u odnosu na broj stanovnika mnogo škola, npr. u gradiškoj i djelomično brodskoj regimenti po želji mnogih (općinskih I. J.) predstavništava, doći do ujedinjavanja dječaćkih općinskih škola i već postojeći fondovi upotrijebiti se za osnivanje djevojačkih škola. Naprotiv, u općinama gdje postoje sredstva kao u Bošnjacima ili Županji i Drenovcu u brodskoj regimenti, a ukaže se potreba, bila bi odmah upotrebljena za osnivanje djevojačkih škola. I u vezi sa djevojačkim školama u Jasenovcu i Dubici treba računati na razumjevanje stanovništva i najodgovorniji pristup osnivanju djevojačkih škola, da bi školsko obrazovanje njihove ženske djece bilo oblikovano primjereno njihovom poboljšanom socijalnom položaju. Isto se, samo još na višem stupnju očekuje, od komunitetske općine¹⁰ u Kostajnici.

U onim komunijskim postajama u kojima postoje trivijalne škole,¹¹ mogu se općinske škole za dječake preinačiti u djevojačke bez potrebe za novim fondovima.

⁸ U svih 10 regimenti i 7 komuniteta Hrvatsko-slavonske krajine, šk. g. 1866-67. bilo je 112 općinskih učitelja, za koje se prema stanju glavnica školskih fondova, moglo odvojiti (za svakog) jedva 300 forinti godišnje (Arhiv Hrvatske u Zagrebu, fond Civilna uprava Vojne krajine, kutija 445, godina 1867, serija i svezak 7A-64, broj spisa 108/1). Plaće općinskih učitelja bile su inače vrlo različite i ovisile su prvenstveno od mogućnosti pojedinih krajiških općina. Nisu smjele biti manje od 63 forinte godišnje. Početkom 1860-tih godina učitelji trivijalnih škola, s položenim ispitom imali su godišnju plaću od 367 f. i 50 kr. Niži učitelji dobijali su 210 forinti (Valentić, n. dj., 58 i 59).

⁹ Iako su se obrazovane krajiške djevojke mogle ondje zapošljavati jedino kao učiteljice djevojačkih škola, obrazovanje ženske djece bilo je itekako potrebno, da bi se podigla opće-obrazovna razina krajiškog stanovništva. Osim toga, učeći u djevojačkim školama pored ostalog i ručni rad, kuhanje i domaćinstvo postajale bi i vještije u obavljanju svakodnevnih kućnih poslova.

¹⁰ Godine 1857. bilo je u Hrvatsko-slavonskoj krajini 7 vojnih komuniteta: Bjelovar, Brod, Karlobag, Ivanić, Kostajnica, Petrinja i Senj / Valentić, Hrvatsko-slavonska Vojna krajina 1790—1881, 84, u: Vojna krajina (ur. Dragutin Pavličević), Zgb. 1984. Usporedi s katalogom izložbe »Vojna krajina u Hrvatskoj«, Zgb. 1981., 71.

¹¹ Trivijalne krajiške škole bile su početne ili niže osnovne škole u kojima su djeca učila čitati, pisati i računati. Zbog toga što su se u njima izučavala tri predmeta (latinski: trivium) nazivane su trivijalnim. Obavezan je bio još i vjeronauk. Sredinom XIX. st. u svakoj je regimenti bilo većinom po 6 trivijalnih škola.

Što se tiče Garešnice, Hercegovca, Čazme i Farkaševca u varaždinsko-Križevačkoj, zatim Virja u Đurđevačkoj krajiškoj regimenti, može se potpuno vjerovati upravnim organima da bi djevojačke škole u naprijed spomenutim mjestima već prije uskrsnule, pogotovo kad se ne oskudjeva u kapitalu, samo kad bi se povezala opreznost i marljivost. Kad bi djevojačke škole pokazale svrsishodne rezultate općine bi jedna za drugom bez prisile osnivale takve škole.

b) U Oriovcu, Gradiška regimenta, bit će otvorena i djevojačka škola. To što ona svodi dječjačku školu na malen broj učenika ne smeta stvari budući da je između općina, s obzirom na smještaj učenika uobičajeno, kad se strane djevojčice uzmu na stan, da se dječaci iz tih kuća nastane kod roditelja djevojčica koje su uzete na skrb.

c) U Brodskoj i Gradiškoj regimenti postoje prijedlozi za ujedinjavanje lošijih općinskih škola, a samo nekoliko svrsishodnih bi se zadržalo. Možda to znači da bi se nešto moglo učiniti za djevojačke škole osobito u Babinoj Gredi u Brodskoj regimenti, kad se općine ujedine. Gradiška regimenta mogla bi tada graditi predložene redovne škole i namjestiti marljive učitelje.

Ista regimenta predložila je dalje, neka se obrati pažnja, da se za općinske učitelje pronađu sredstva primjerena njihovom položaju, jer će inače stalne promjene učitelja štetiti školstvu, budući da će općinski učitelji biti stalno prinuđeni nastojati dobiti službu primjerenu njihovoj starosti.

d) Prva banska regimenta izložila je, po zrelosti nazora zapažen prijedlog, da se osnivanje kapitala školskih fondova ne usmjeri prema općinama, koje su s obzirom na gustoću stanovništva i imovinske prilike različite, zbog čega bi taj teret za siromašnije bio opterećenje i potisnuo pribavljanje (kapitala I. J.) u suviše daleku budućnost, već skupno prema okruzima regimenti.

e) Prijedlozi općinskog predstavništva iz Vukmanića u Slunjskoj regimenti zaslužuju tim više pažnju i detaljno razmatranje, kad isto za osiguranje kapitala školskih fondova moli znatna uporišta.

f) Općina u Vališ selu u istoj regimenti treba i moli uz povoljne ponude dobru trivijalnu školu u vezi čega se moram iz više razloga posavjetovati.

g) Školstvo u švarčanskoj kompaniji¹² treba srediti, budući da daje dojam kako je rasijanost škola prouzročila loše pohađanje škola, dok žilav otpor općinskih predstavništava samo stavlja mjesne vlasti u tešku situaciju i uzrokuje njihovu neodlučnost.

Zaključak

Prilikom završnih ispita mogao je politički referent svakog regimentnog okruga nakon što se posavjetovao s nadučiteljem u vezi škola i školskih fondova napraviti još obimnije studije i još više posredovati, budući da se većina ovih prijedloga već čula u izvještajima te gospode, jer su isti bili obrađivani i do sada.

¹² Švarčanska kompanija (satnija) nalazila se u Slunjskoj regimenti (pukovnici) Karlovačke krajine (Danas predgrađe Karlovca).

Ipak morao bi se svatko čuvati da stavlja u izgled koncesije za smanjenje broja škola, osim ako bi to u danom slučaju koristilo nekoj djevojačkoj školi.

23 4 Sabljak
školski savjetnik¹³

S u m m a r y

A SOURCE MASTERIAL ON THE POPULAR SCHOOLS IN THE CROATIAN MILITARY BORDER AREA IN 1868.

Ivan Jurišić

The present paper is a traslation of the commentary («Begleitworte») of a member of the school council, Stefan Sabljak, on the general overview of the reports to the regiment headquarters and the magistrates of the Croatian and Slavonian Military Border. The commentary was written to the order of the General Headquarters on 12th November 1867 and it concerned the activation of the school-funds capital.

In the first part of the commentary Sabljak presents some general observations on the municipal schools in the Military Border area, pointing out some fundamental errors made when the shcools were established.

In the second part he analyzes concrete circumstances in some of the schools. He gives his criticism and suggestions for the most efficient elimination of the problems. Particular attention is paid to the establishment of shcools for gilrs and the increase of the school-funds capital.

The characteristic of this source is its realism, and the detailed account of the situation in the elementary schools of the Military Border at the end of the military control in the area.

¹³ Arhiv hrvatske u Zagrebu, fond Civilna uprava Vojne krajine, kutija 445, godina 1867, serija i svezak 7A-64, broj spisa 108/1).

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 22

ZAGREB

1989.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 22

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Strossmayerova 2 — 55425 Davor
ANDREIS MLADEN, Socijalističke revolucije 42 — Zagreb
ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajčeva 31 — Zagreb
BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet — Zagreb
BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
BRANDT dr. MIROSLAV, Socijalističke revolucije 73 — Zagreb
BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet — Zagreb
CRNKOVIĆ GORAN, prof. Maršala Tita 170 — Opatija
ČORALIĆ LOVORKA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
GRGIN BORISLAV, prof. Baštijanova 54 — Zagreb
IVELJIĆ ISKRA, prof. Ilica 165 — Zagreb
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet — Zagreb
KRIVOKAPIĆ mr. GORDANA, Institut za istoriju radničkog pokreta — Beograd
LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje naroda i narodnosti — Zagreb
MATKOVIĆ STJEPAN, Šubićeva 3 — Zagreb
OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
RICHTER ŽELJKA, prof. Povijesni muzej Hrvatske — Zagreb
STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske — Zagreb
ŠILOVIĆ DANJA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
ŠVAB mr. MLADEN, Leksikografski zavod »M. Krleža« — Zagreb
VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
ŽIVKOVIĆ mr. DANIELA, Sveučilišna i nacionalna biblioteka — Zagreb
